

FRI-ONLINE-1-EM1-14

REINFORCE SKILLS OF STUDENTS AND TEACHERS TO ENHANCE OF HIGHER EDUCATION IN MOLDOVA^{29 30}

Pr. Assist. Prof. Bozhana Stoycheva, PhD

Department of Management and Social Activities

Faculty "Business and Management"

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: 082 888715

E-mail: bstoycheva@uni-ruse.bg

***Abstract:** A priority for EU countries is the need for improving entrepreneurial and digital skills in higher education in the less developed areas. This is the main objective of international project „ReSTART” - „Reinforce entrepreneurial and digital skills of students and teachers to enhance the modernization of higher education in MOLDOVA”. The project is financed through the program ERASMUS+ Programme 2014 - 2020, Key Action2 (KA2): Cooperation for innovation and the exchange of good practices. The paper presents the main characteristics of the project „ReSTART” and the best practices which were transfer for European to Moldavian partners.*

***Keywords:** higher education, entrepreneurial skills, digital skills*

***JEL Codes:** M10, O10, O15*

ВЪВЕДЕНИЕ

В днескашната реалност ключова роля за увеличаване на икономическия просперитет и постигане на устойчивост имат предприемаческите и дигиталните умения. Тези умения имат за цел да подобрят жизнения стандарт, да пивияшат производителността и икономическия растеж, да се борят с нарастващите социални неравенства и да осигурят нови възможности за работа (Prisecaru, 2016).

Предприемачеството допринася значително за икономическото развитие на страните чрез подобряване на икономическите структури, насърчаване на иновациите, напредване на технологиите и създаване на нови работни места (Aykan, et al, 2019). В бързо променящата се икономика на знанието, цифровите умения от 21-ви век стимулират конкурентоспособността на организациите и капацитета за иновации (Estervan, et al, 2017). С цел пълноценно социално включване от все по-голямо значение са дигиталните умения и компетенции, както и способността да се използват цифровите технологии по автономен и стратегически начин (Iordache, et al, 2017). Дигиталните умения бързо променят структурата, характера и динамиката на комуникацията, заетостта, производството и обучението по целия свят (Tsekeris, 2019).

Те способстват за появата на нови професии, нови видове работни места и нов начин на организация на работата (Venešová & Tupa, 2017). Всичка това обуславя необходимостта всеки гражданин да притежава поне основни умения за дигитална грамотност, за да може да живее, споделя, общува, работи, учи и активно да участва в съвременните бързи, сложни, хиперсвързани общества и обществено развитие основано на знанието (Tsekeris, 2019).

Икономиката на знанието има силно влияние върху ролята на образованието като ключов двигател на икономическия растеж, както и върху повишаване на капацитета на конкуренцията в глобалната икономика и дава отговор на съществуващите и възникващи предизвикателства (Fleasa, 2017). Технологичната революцията оказва пряко въздействие върху цифровата икономика и обществото изисква нови знания, умения и компетенции за

²⁹ Докладът е представен на научна сесия на 29.10.2021 в секция „Икономика и мениджмънт 1“.

³⁰ Проучването е в рамките на проект 2021-БМ-01 „Изследване адаптацията на бизнес системи към условията на динамично променяща се среда“, финансиран от ФНИ на РУ „Ангел Кънчев“.

студенти, които се стремят да се конкурират и да успеят да се реализират на технологичния пазар. Университетите носят основна отговорност за вдъхновяването и подпомагането на студентите да придобият подходящи и актуализирани умения, т.е. предприемачески и дигитални умения, необходими за да се реализират успешно на иновационния трудов пазар (Fleasa, 2017).

В тази връзка необходимостта от подобряване на предприемаческите и дигиталните умения във висшето образование в по-слабо развитите райони е приоритет за страните от Европейския съюз (ЕС).

Следвайки тези приоритети основната цел на международния проект ReSTART “Reinforce entrepreneurial and digital skills of students and teachers to enhance the modernization of higher education in MOLDOVA” („Усъвършенстване на предприемаческите и дигиталните умения на студенти и преподаватели за подобряване на модернизацията на висшето образование в МОЛДОВА”) е именно подобряване на качествата на обучение и учебния процес, базирани на иновативно сътрудничество чрез дигитално обучение. Проект ReSTART е финансиран по програма Еразъм+ на Европейския съюз, Договор № 585353-EPP-1-20171 - RO-EPPKA2-SBHE-JP.

Той е насочен към разработване на учебни програми за направление Бизнес администрация, базирани на стратегически партньорства и обмен на опит между партньорите. Приоритетните цели на проекта са подобряване на качеството на образованието и обучението посредством усъвършенстване на средства за обучение и преподаване, прилагане на нови методологии и педагогически подходи, които са основани на иновативно сътрудничество чрез дигитално обучение (ReSTART, Project website, <http://www.restart-eu.upb.ro/>).

Проект ReSTART е насочен целево към трайно повишаване на предприемаческите и дигиталните умения на преподавателите и студентите от петте най-големи държавни молдовски висши училища и се основава върху споделяне на експертиза и добри практики от водещи европейски университети. Консорциумът по проекта включва четири европейски партньора и пет молдовски университета, разположени в различни райони на Молдова, както следва:

- Политехнически университет в Букурещ – UPB (Букурещ, Румъния), който е и координатор на проекта;
- Русенски университет „Ангел Кънчев” – URAC (Русе, България);
- Технически университет в Кошице - TUKE (Кошице, Република Словакия);
- Университетска франкофонска агенция, Букурещ, Румъния - AUF (Букурещ, Румъния);
- Държавен университет „Алеку Русо“ Балти – USARB (Балти, Молдова);
- Молдовски държавен университет – USM (Кишинев, Молдова);
- Молдовска академия по икономика – ASEM (Кишинев, Молдова);
- Молдовски Държавен аграрен университет – SAUM (Кишинев, Молдова);
- Държавен университет в Кахул "Bogdan Petriceicu Hasdeu" – USCH (Кахул, Молдова).

По-широките цели на проект ReSTART са насочени и към подобряване на предприемачеството и нуждите от цифрово обучение на всички заинтересовани страни - предприятия, професионални асоциации, организации на гражданското общество и публични организации в Молдова (ReSTART, Project website <http://www.restart-eu.upb.ro/>).

Периодът на договора на проекта е три годишен от 14 октомври 2017 г. до 14 октомври 2020 г. Имайки предвид разпространение на заразата от коронавирус, проекта се удължи с една година до 14 октомври 2021 г., като последната година редица обучения в молдовските партньори се проведе он-лайн.

Имайки предвид гореизложеното **основна цел** на доклада е да представи рамката на проект ReSTART – основни цели, работни пакети, поставени и изпълнени задачи насочени към повишаване на предприемаческите и дигиталните умения на молдовските университети.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Проект ReSTART е насочен към модернизиране на учебни програми на пет висши учебни заведения от Молдовски чрез разработване, тестване и адаптиране на подобрена и модернизирана учебна програма по предприемачество (магистърско ниво), която стимулира иновативните умения на студенти и преподаватели.

Конкретните цели на проекта включват комплекс от взаимосвързани дейности:

(1) Определяне и измерване на нуждите от обучение по предприемачество на молдовските партньори, основано на ангажиране и включване на съответните заинтересовани страни от сферата на образование, бизнес, изследователски организации и гражданското общество;

(2) Осигуряване на модернизиране на обучението по предприемачество в Молдовските университети прилагайки най-добрите практики на ЕС, чрез удовлетворяване на очакванията на местния пазар и прилагане на смесени методи на преподаване;

(3) Актуализиране на учебните програми по предприемачество във всички Молдовски партньори;

(4) Участие в насърчаването на съвместното създаване на предприемачески знания за стимулиране на иновациите и за стимулиране на местния бизнес пазар.

За изпълнение на поставените цели проекта включва седем работни пакета. Всеки пакет съдържа определени задачи и цели, които бяха успешно изпълнени и постигнати.

1. Първият работен пакет **„Анализ на местните практики за обучение по предприемачество“** има за цел да прецизира анализа на удовлетвореността на местните целеви групи, свързани с предприемачеството и дигиталните умения, чрез интегриране на нуждите на всички заинтересовани страни (студенти, преподаватели, предприятия, професионални асоциации, организации на гражданското общество и публични субекти) извеждайки обобщени фактори, които са критични за развитието на предприемаческите компетенции;

Този работен пакет включва две основни дейности:

- Изследвайте и анализирайте скоростния напредък в обучението по предприемачество. Всеки молдовски университет разработи и представи две добри практики по предприемачество. Тези добри практики бяха анализирани от страна на европейските партньори. Анализът имаше за цел да препоръча определени насоки за създаване на модерни методи на преподаване и учене при молдовските партньори.

- Извършване на подробен анализ на местните практики за обучение по предприемачество в целевите висши учебни заведения на страните партньори. В резултат на това всеки молдовски университет проведе проучване на удовлетвореността на различните заинтересовани страни. По време на тази дейност бяха проведени две срещи по проекта. Анализирани бяха резултатите от проведеното анкетно проучване на трите целеви групи работодатели/организации, студенти и преподаватели. Резултатите от проучването позволиха да се идентифицират съответните нужди по отношение на завършилите висше образование. Формулирани бяха препоръки, които следват от резултатите от изследванията, например необходимостта от развиване на меки умения при студентите: иновативност, креативност, трудолюбие и др.

2. Вторият работен пакет **„Препроектиране на учебната програма по предприемачество“** има за цел да трансферира знанията и най-добрите практики от европейските партньори към молдовските университети чрез модернизиране на обучението по предприемачество и прилагане на най-подходящия дизайн на смесения процес на преподаване и обучение. За постигане на целите бяха извършени шест основни дейности:

- Трансформиране на критичните фактори за удовлетвореност на потребностите от обучение по предприемачество. На работна среща по проекта беше изготвена Рамкова карта на потребностите по предприемачеството в сферата на "Бизнес администрация".

- На работна среща по проекта беше проектирана и разработена карта на процесите, която обобщава промени във всяка учебна програма на целевите университети, което има за цел да начертае карта с подобрени образователни процеси.

- В поредица от работни срещи беше проектирана структурата и актуализирана архитектурата на учебната програма по предприемачество на молдовските университети.

- Разработени бяха модули за преподаване и обучение насочено към стимулиране на предприемаческото мислене, което има за цел да разработи Образователен модул по предприемачество;

- Разработени бяха обучителни модули за преподаватели от молдовските университети. Всички европейски партньори разработиха и предоставиха учебни материали за преподаватели по дисциплина в направление Бизнес администрация;

- Беше организирана и проведена 1-ва обучителна сесия на преподаватели и административен персонал - „Трансформиране на мисленето на учителите чрез развитие на дигитални и предприемачески умения“. Домакин беше координатора на проекта – Политехнически университет, Букурещ, Румъния. Бяха организирани четиридневни обучения на молдовски учители и административен персонал. Партньорите от ЕС разработиха учебни материали в следните области: Модул 1 „ИКТ – практики в курсове за смесено обучение“, Модул 2 „Иновативно преподаване с практики, базирани на ИКТ“, Модул 3 „Иновативно цифрово преподаване и учене MOODLE инструмент“, Модул 4 „Нови педагогически подходи за кариерно ориентиране и коучинг на студенти“, Модул 5 „Иновативна методология за оценка на нови бизнес идеи“ и Модул 6 „Практики за обучение по предприемачество за студенти“.

3. Третият работен пакет **„Тестване на учебната програма по предприемачество“** има за цел да се приложи усъвършенстваната учебна програма по предприемачество от страна на преподавателите студенти и учители от партньори в Молдова на модернизирания подход, който стимулира предприемаческото мислене и се възползва от потенциала на смесените методи на преподаване и учене. Работният пакет включва три основни дейности:

- Изпълнени бяха учебни дейности, целящи създаване на учения при студентите да основат и управляват бизнес, който има за цел да усетят предприемачество. Студентите разработиха иновативни домашни за 1-ви и 2-ри семестър. Едноседмични обучения бяха проведени от европейски партньори във всички молдовски университети.

- Бяха организирани и проведени четири бизнес състезания за студенти - две в присъствена форма и две състезания в он-лайн формат. Екипи формирани от студенти от всички молдовски партньори се състезаваха помежду си със своите бизнес планове и иновативни идеи. Международно жури, съставено от представители на 4 европейски университета дадоха своята експертиза и оценка на бизнес плановете и идеите;

- Извършен беше анализ на усвоените знания и умения с преки и непреки заинтересовани страни. Организирани бяха работни срещи с участници на проектния консорциум, местни предприемачи и организации, представители на частния и публичния сектор.

4. Четвъртият работен пакет **„Адаптиране на учебната програма по предприемачество“** има за цел да разшири ползите от учебната програма по предприемачество върху преките целеви групи (студенти, преподаватели) чрез капитализиране на опита от фазата на тестване до институционализацията на модернизиранията учебна програма. Тя включва пет основни дейности:

- Предвид важността на модернизацията на учебните програми, способстващи да се намали дистанцията университет - бизнес всеки молдовски университет модернизира шест учебни програми. Всяка учебна програма беше анализирана и към нея бяха предложени препоръки за усъвършенстване от страна на европейските партньори.

- Организирана беше 2-ра обучителна сесия на преподавателите и административния персонал на молдовските партньори – „Трансформиране на мисленето на учителите чрез развитие на дигитални и предприемачески умения“. Домакин на проведеното обучение за преквалификация на молдовски преподаватели и административен персонал беше Техническият университет в Кошице, Словакия. Имаше четиридневни модулни обучения на молдовските партньори. Партньорите от ЕС разработиха учебни материали в области, както следва: Модул 1 „Иновативни подходи за преподаване и учене“, Модул 2 „Игрите в

образованието: мениджмънт и маркетинг“, Модул 3 „Развитие на предприемачеството за учители и студенти от казуси“, Модул 4 „Трансфер на технологии в университети, стартиращи инкубатори“, Модул 5 „Педагогически аспекти в консултирането и наставничеството на студенти“ и Модул 6 „Игрите в образованието: мениджмънт и маркетинг“.

- Във връзка с развитие на предприемаческите умения на студентите насочени към създаване и управление на бизнес, те разработиха иновативни курсови работи през 3-ти и 4-ти семестър от следването си, които бяха подложени на оценка и анализ.

- Организиран и проведен бяха две бизнес състезания за студенти. Организацията полага много усилия за разработване на нови продукти. За да въведат успешна иновация, компаниите се стремят да развиват своите иновативни умения, да натрупват знания и да надграждат постигнатото до момента (Antonova, D., V. Stoycheva, 2018). Предмет на иновационния процес е придаване на специфична форма на генерираната идея, която след това се материализира в нов или подобрен продукт, (стока или услуга), като основната цел е иновацията да достигне до пазара и да намери успешна реализация там, след като е преминало през различни фази (Stoycheva, V., D. Antonova, 2018). В тази връзка студентите разработиха бизнес планове и представиха иновативни идеи, които бяха оценени от местните предприемачи.

- Осъществяване на последващи действия насочени към анализиране на резултатите и усвоените умения на преки и непреки заинтересовани страни. Проведени бяха семинари на фокус групи за удовлетвореността на заинтересованите страни. Целта беше: да се анализира изпълнението на резултатите от обучението, определени за новите/подобрените курсове, и да се идентифицират по-нататъшни подобрения, свързани с: карта на образователните процеси, учебното съдържание на новите/подобрените курсове и педагогическите подходи, възприети за смесените модули. Дистанционното обучение е важна част от ученето през целия живот и способства за повишаване на знанията и осведомеността на значителен брой представители на бизнеса от различни сектори на индустрията. В тази връзка молдовските партньори представиха резултатите от мнението на целевите групи студенти, преподаватели и представители на бизнеса за ползите от използването на платформата Moodle. Имаше дискусии относно нуждите от подобрения, споменати от преподаватели, студенти и местни заинтересовани страни. Констатирана от всички заинтересовани страни беше добавената стойност от използването на ИКТ – инструменти в преподаване и учене на смесени курсове в обучението по предприемачество.

5. Пети работен пакет **„Разпространение, използване и максимизиране на въздействието“** има за цел да осигури широка запознатост и достъпност на проект „ReSTART“ на национално и транснационално ниво чрез насърчаване на модернизирания учебен план по предприемачество и иновативно съвместно създаване на знания и максимизиране на потенциала на резултатите от проекта . Работен пакет включва седем основни дейности:

- Проведени бяха научни сесии за обмен на информация между различните заинтересовани страни относно важността на предприемачеството.

- Организиран бяха серия от обучения, както в присъствен, така и в он-лайн формат насочени към бъдещото професионално ориентиране за студентите. По време на тези сесии студентите имаха възможност да се срещнат с местни предприемачи. Партньорите от ЕС също така представиха добри практики за кариерно ориентиране, като кариерни събития инициирани от техните университети (срещи с местни предприемачи и стартиращи организации) и представиха дейността на центровете си за кариерно ориентиране.

- Беше проектирана и развита платформа за електронно обучение в подкрепа на образованието за иновации и предприемачество. В резултат на това платформата MOODLE се използва много активно и ефективно на всички етапи от процеса на обучение и оценяване. Студентите бяха много удовлетворени от възможността да използват платформата MOODLE при различните курсове.

- Организиран и проведен бяха събития за популяризиране на резултатите от проекта пред по широка аудитория (ключови заинтересовани страни) на национално ниво. Тези срещи включват представители на външните – местни предприемачи и от вътрешната среда на университета – преподаватели и студенти.

- Измерване на въздействието на учебната програма по предприемачество върху преките и непреките заинтересовани страни по време на живота на проекта. Направено е проучване за удовлетвореността и въздействието на заинтересованите страни.

- Разпространение на резултатите от проекта чрез осигуряване на отворен достъп до по-широка аудитория - Промоционален пакет на проекта. Той има за цел да създаде ръководство за добри практики.

6. Шести работен пакет е **“Управление на проекта”**. Той цели да координира напредъка на проекта въз основа на интегрирани комуникационни потоци между партньорите, за да постигне специфични и по-широки цели, като същевременно намали рисковете по проекта. Има три основни дейности:

- Изготвяне, проектиране и разработване на подробни работни планове за изпълнение на проекта;

- Активна комуникация между партньори за изпълнение на проекта и цел на координация;

- Прилагане на интегрирани планове за контрол на промените.

7. Последният работен пакет е **„Осигуряване на качеството и наблюдение на напредъка на проекта“**, който има за цел да осигури непрекъснати подобрения на процесите и да осигурява наблюдение на текущата работа чрез оценка на качеството на процесите, получените резултати и резултатите на проекта, така че да гарантира изпълнението на целите на проекта. Разработени бяха процедури за осигуряване на качеството, за да се даде възможност за изпълнение и оценка на напредъка на проекта и резултатите. Основните цели на това ръководство за осигуряване на качеството са да се установят процедури и шаблони, които ще гарантират стандартите за качество на проекта и графика за резултатите от проекта, като се уверят, че партньорите работят продуктивно заедно, изискват финансова информация и информация за напредъка на дейността, наблюдавайки тази информация спрямо работата по проекта -планиране и съставяне на отчети за финансиращата агенция. Този план има за цел да предостави насоки и препоръки за партньорите по проекта ReSTART за изпълнение на административните и технически задължения към проекта по най-ефективния начин. Бяха разработени четири листа за оценка – индивидуален оценъчен лист за осигуряване на качеството, лист за научени уроци, лист за самооценка и лист за оценка на екипа. Европейските партньори оценяваха всяка дейност, добра практика, модернизирана учебна програма на молдовските университети.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ролята на образователната система в устойчивото развитие се разкрива от универсалната цел за осигуряване на приобщаващо и справедливо образование и възможности за учене през целия живот за всички хора, с определени цели и показатели за 2030 г. като процент на участие в различни нива и форми на образование, степента, до която гражданското образование и устойчивото образование са включени на всички нива в учебните програми, обучението на учители, оценяването на учениците, както и част от младежите и възрастните със съответните умения в областта на информационните технологии и комуникациите и предприемачеството и т.н. (Fleasa, 2018).

Предвид факта, че икономиката на Молдова е една от най-бедните в Европа, би било добре в бъдеще университетите да създадат „Алианси на знанието“, които са отворени за всяка дисциплина, сектор и за междусекторно сътрудничество, да се споделят общи цели и работят заедно за постигане на взаимноизгодни резултати.

Можем да заключим, че проектът ReSTART постигна своите цели - европейските партньори да споделят своите знания, умения и опит на молдовски университети в следните области:

- проучване и анализиране на скорошния напредък в обучението по предприемачество;
 - извършва подробен анализ на местните практики за обучение по предприемачество в целевите висши училища в партньорските страни;
 - трансформират критичните фактори за удовлетворение в потребности от обучение по предприемачество;
 - разработване на карти на процесите, за да се включат промени във всяка учебна програма на целевите университети;
 - проектиране структурата и архитектурата на учебната програма по предприемачество;
 - разработване на модули за преподаване и обучение за стимулиране на предприемаческия начин на мислене и поведение на студентите, разработване на обучителни модули за преподаватели от молдовските университети;
 - извършват дейности по преподаване и учене, за да обучават студентите да създават и управляват бизнес и да придобиват опит в предприемачеството;
 - организиране и провеждане на бизнес състезателни събития за студенти, проектиране и провеждане на сесии на заинтересованите страни за повишаване на осведомеността относно предприемачеството;
 - организиране и провеждане на сесии за професионално ориентиране за студенти;
 - разработване на платформата за електронно обучение в подкрепа на образованието за иновации и предприемачество.
- Изпълнението на всички дейности по проект ReSTART доведе до усъвършенстване на предприемаческите и дигиталните умения на висшите учебни заведения в Молдова.

REFERENCES

- Antonova, D., B. Stoycheva.** (2018). Approved model of factors, influencing the management process in developing new products. IN: The 6th International Conference Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability (IMES 2018), Czech Republic, *Vysokáškolaekonomická v Praze, NakladatelstvíOeconomica – Praha 2018 NakladatelstvíOeconomica, N, 2018, pp. 38-54, ISBN 978-80-245-2274-6.*
- Aykan, E., G. Karakuş, H. Karakoç.** (2019). The Effect of University Students' Individual Innovation and Lifelong Learning *Trends on Entrepreneurship Orientation. Sustainability, 11(22), 6201; https://doi.org/10.3390/su11226201.*
- Benešová, A., & Tupa, J.** (2017). Requirements for education and qualification of people in Industry 4.0. *Procedia Manufacturing, 11, 2195-2202.*
- Estervan, A., J. DeursenaJan, A. DijkaJosdeHaanb.** (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in Human Behavior Volume 72, Pages 577-588.*
- Iordache, C., I. Mariën&DorienBaelden.** (2017). Developing Digital Skills and Competences: A Quick-Scan Analysis of 13 Digital Literacy Models *ITALIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY OF EDUCATION ISSN 2035-4983 - Padova University Press.*
- Fleaca E.** (2017). Entrepreneurial Curriculum through Digital-Age Learning in Higher Education - A Process-based Model", *_ TEM JOURNAL -Technology, Education, Management, Informatics, TEM Journal, Volume 6, Issue 3, PP. 591-598, ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM63-22, August.*
- Fleaca, E., B. Fleacă, S. Maiduc.** (2018). *"Aligning Strategy with Sustainable Development Goals (SDGs): Process Scoping Diagram for Entrepreneurial Higher Education Institutions (HEIs)"_*, *Sustainability 2018, ISSN 2071-1050, vol (10), PP. 1-17, 1032, https://doi.org/10.3390/su10041032 [1]*
- Prisecaru, P.** (2016). Challenges of the fourth industrial revolution. *Knowledge Horizons. Economics, 8 (1), 57-62.*
- ReSTART.** Project website. <http://www.restart-eu.upb.ro/>.
- Stoycheva, B., D. Antonova.** (2018). Investigating Factor Interactions in Formalising the Process of Developing New Products. *//Serbian Journal of Management, 2018, No vol 13, № 1, pp. 173-184, ISSN 978-80-245-2274-6. (SJR rank: 0.294 /2018, SCOPUS Scimago IF (2018): 0.294 SJR category Q2).*
- Tsekeris, Ch.** (2019). Surviving and thriving in the Fourth Industrial Revolution: Digital skills for education and society *Homo Virtualis 2(1): 34-42, 2019 ISSN 2585-3899 [doi.org/10.12681/homvir.20192.*